

έδωσε τὸ παρόν, ἔστω καὶ μεμόνωμένα ἢ καθυστερημένα» (1980). «Ὁ Ὑπερρεαλισμὸς εἶχε μιὰν ὄψημὴ ἀλλὰ καὶ δύσκολη μεταφύτευση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο [...] ἢ ἀργοπορημένη κατὰ δέκα χρόνια ἐκδήλωσή του...» (1984). «Στὴν Ἑλλάδα [...] ἡ ἐνμέρφωση γιὰ τὸ κίνημα καὶ τὶς δραστηριότητές του βραδυπορεῖ» (1987).

Ἀφῆνοντας κατὰ μέρος τὴ γενικὴ πεποίθηση ὅτι ὁ ὑπερρεαλισμὸς ἐμφανίζεται στὴν Ἑλλάδα ἀνάπτηρος κατὰ τὸ πολιτικὸ σκέλος του (τὴν ὁποία ἔχει ἐλέγξει εὐστοχα ὁ Ἀλέξ. Ἀγρίου καὶ ἡ ὁποία εἶναι συνοδευτικὴ τοῦ μύθου τῆς ἀργοπορίας του), θὰ ἔλεγα ὅτι ὁ χαρακτήρισμός τῆς ἐπίσημης εἰσόδου τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ τὸ 1935 ὡς καθυστερημένης ἔχει ἐξαχθεῖ χωρὶς νὰ ληφθῶν ὑπ' ὄψιν οἱ στοιχειώδεις προϋποθέσεις γιὰ τὴ μετακένωση τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἑλληνικὴ ἀργοπορία διαπιστώθηκε μὲ μιὰν ἀπλὴ ἀφαίρεση τοῦ ἔτους τῆς ἐμφάνισής τοῦ κινήματος στὴ γενέθλια χώρα ἀπὸ τὸ ἔτος τῆς ἐπίσημης εἰσόδου του στὸν τόπο μας, χωρὶς νὰ συνεκτιμῶνται ὁ χρόνος τῆς πρόσληψής του στὴν ἴδια τὴ Γαλλία, ὁ χρόνος τῆς διάδοσής του καὶ σὲ ἄλλες χώρες, καὶ ὁ βαθμὸς τῆς δεκτικότητάς τοῦ ἑλληνικοῦ λογοτεχνικοῦ πεδίου ἐκείνη τὴν ἐποχὴ.

Ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὴν τρίτη ἀπὸ αὐτὲς τὶς μετακενωτικὲς συνθήκες εἶναι γνωστά, θὰ ἐξετάσουμε δι' ὀλίγων τῶν δύο πρώτες. Ἐκινώντας ἀπὸ τὴ βασικότερη θὰ λέγαμε τὰ ἑξῆς: Μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ πρώτου ὑπερρεαλιστικοῦ μανιφέστου (Ὀκτώβριος 1924) ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία δὲν σπεύδει νὰ ἐναγκαλισθεῖ τὸν ὑπερρεαλισμὸ. Μολονότι τὸ ἔδαφός της εἶχε ἤδη ἀνασκαφεῖ ἀπὸ προηγούμενες μοντερνιστικὲς ἀναζητήσεις (κυρίως ἀπὸ τὸν ντανταϊσμὸ καὶ τὸν φουτουρισμὸ), δὲν εἶναι πρόσφορο γιὰ τὶς ἰδέες τοῦ Μπρετόν. Ἀπὸ δύο ἐργασίες ποὺ γνωρίζω, σχετικὲς μὲ τὴν πρώτη ἀπήχηση τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ στὴ Γαλλία, συνάγεται ὅτι αὐτὸ ποὺ σήμερα περιγράφεται ὡς ὑπερρεαλιστικὴ ἐπανάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ '20 ἦταν, τουλάχιστον ὡς τὸ 1930, μιὰ διαδικασία ἀργοπορούσα καὶ βραδυφλεγής. Ὁ ὑπερρεαλισμὸς προκαλεῖ ἀντιδράσεις ἀκλιμακούμενες ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον ὡς τὴ γελοιοποίηση,

ἀπὸ τὴ συμπίθθεια ὡς τὴν πλήρη ἑλλειψὴ κατανόησης). Οἱ ἐχθρικές τοποθετήσεις εἶναι πολὺ περισσότερες. Οἱ δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς κυριάρχες κατευθύνσεις τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας τὸν ἀντιμετωπίζουν ἐντελῶς ἀρνητικά, ἐνῶ ἡ θετικὴ ἀντίδραση εἶναι μερική: Οἱ κλασικιστὲς «δὲν τὸν παίρνουν καὶ πολὺ στὰ σοβαρά [...] ἀρνούνται τὴ νεωτερικὴ του ταυτότητα καὶ τὸν βλέπουν σὰν ἕναν ἐκφυλισμένο γόνο τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τοῦ συμβολισμοῦ» οἱ μοντερνιστὲς τὸν θεωροῦν «ἕνα μᾶλλον γελοῖο ὑποπρῶν τοῦ γτανταϊσμοῦ». Οἱ μόνοι ποὺ τὸν δέχονται μὲ συμπάθεια εἶναι οἱ νεορομαντικοί, ποὺ ἀναζητοῦν κι αὐτοὶ τὴν ὑπέρβαση στὴ φαντασία. Ὅμως κι ἐδῶ τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀπλά. Ὅρισμένοι ἐπαινοῦν τὴν αὐτόματη γραφὴ, προφανῶς ἐπειδὴ δὲν τὴν ἔχουν κατανοήσει: μερικοί, ἀπὸ δυσπιστία πρὸς τὸ ἀσυνείδητο, τὴν παραβλέπουν, προσπαθώντας νὰ ἐξημερώσουν τὸν ὑπερρεαλισμὸ· ἐνῶ ἄλλοι, ποὺ διάκεινται εὐνοϊκὰ πρὸς τὸ ἀσυνείδητο, τὴν ἀρνοῦνται ἢ τὴν ἐπικρίνουν. Ἡ ἀπήχηση τοῦ κινήματος τὸ 1930, ὅπως ἐμφανίζεται στὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ καὶ τὶς ἐφημερίδες αὐτοῦ τοῦ ἔτους, «φάνεται σχετικῶς μέτρια»: ὁ ὑπερρεαλισμὸς γίνετα αἰσθητὸς ὡς «ἕνα φαινόμενο δευτερεῦν καὶ περιθωριακό». Μόνο κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1930 ἐπιβάλλεται ὡς ἰσχυρὸ ρεῦμα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ὅταν, λοιπὸν, ὁ ὑπερρεαλισμὸς κατανοεῖται λίγο καὶ συναντᾷ ἰσχυρὴ ἀντίδραση στὴν ἴδια τὴ Γαλλία, εἶναι ἀνιστορικὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἐξαχθεῖ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα στὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ ἂς δοῦμε ποῖα εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀπήχηση τοῦ στὸ διάστημα αὐτό· γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὡς τὸ 1931, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται ἡ πρώτη σχετικὰ ἐκτεταμένη ἑλληνικὴ ἐργασία γιὰ τὸ κίνημα, ἡ μελέτη τοῦ Δ. Μεντζέλου «Ὁ ὑπερρεαλισμὸς κι οἱ τάσεις του». Τὰ στοιχεῖα τῆς ἔως τώρα ἔρευνας (ποὺ δὲν εἶναι ἐξαντλητικὴ) δείχνουν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὑπάρχουν (σὲ ἐφημερίδες, περιοδικὰ καὶ βιβλία) εἴκοσι τέσσερις ἀναφορὲς στὸν ὑπερρεαλισμὸ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες τρεῖς εἶναι εἰδικὰ ἄρθρα. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἄρθρα αὐτά, ποὺ δημοσιεύονται σὲ διά-